

▪ مقاله کاری شماره (۷) / زمستان ۱۳۹۱

▪ ضرورت معرفی رهنمود جدیدی در مدیریت ریسک نقدینگی
با توجه به تحولات سیستم مالی در ایران

▪ زهرا خوشنود

پژوهشکده پولی و بانکی
بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

پژوهشکده پولی و بانکی

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

تهران: میدان آرژانتین، ابتدای بزرگراه آفریقا، روبروی پارکینگ بیهقی، پلاک ۱۰

کدپستی: ۱۵۱۴۹۴۷۱۱۱ صندوق پستی: ۷۹۴۹-۱۵۸۷۵

www.mbri.ac.ir

- دیدگاه و نظرات ارائه شده در این مقاله متعلق به نویسندگان بوده و لزوماً نظر پژوهشکده پولی و بانکی را منعکس نمی‌کند.
- کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به پژوهشکده پولی و بانکی می‌باشد، لیکن استفاده از نتایج این مقاله با ذکر منبع بلامانع است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۵	چکیده
۶	۱. مقدمه
۷	۲. پررنگ شدن شکاف موجود بین مدیریت ریسک نقدینگی و ماهیت ریسک نقدینگی
۸	۱-۲. توسعه استفاده از ابزارهای مالی پیچیده
۸	۲-۲. افزایش استفاده از اوراق بهادارسازی دارایی‌ها
۹	۳-۲. روش‌های تسویه در سیستم‌های پرداخت
۱۰	۴-۲. توسعه جریان‌های بین‌المللی و شکل‌گیری گروه‌های مالی
۱۱	۵-۲. تغییر در رفتار سرمایه‌گذاری سپرده‌گذاران
۱۱	۳. ضرورت معرفی رهنمود جدیدی در سیستم بانکی ایران
۱۲	۱-۳. شکل‌گیری گروه‌های بانکی
۱۵	۲-۳. طراحی ابزارهای جدید مالی
۱۷	۳-۳. راه‌اندازی بازارهای بورس جدید
۱۸	۴-۳. گسترش بانکداری الکترونیک و سامانه‌های پرداخت
۲۱	۴. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۲	فهرست منابع و مآخذ

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۱۳	جدول ۱-۳. شرکت‌های وابسته به بانک‌های خصوصی
۱۴	جدول ۲-۳. شرکت‌های وابسته به بانک‌های دولتی
۱۶	جدول ۳-۳. ابزارهای جدید بازار مالی
۱۹	جدول ۴-۳. مقایسه سامانه‌های انتقال وجه بین‌بانکی در نظام پرداخت

مقاله کاری شماره ۷

ضرورت معرفی رهنمود جدیدی در مدیریت ریسک نقدینگی با توجه به تحولات سیستم مالی در ایران

زهرا خوشنود^۱

چکیده

مدیریت نامناسب ریسک نقدینگی و توجه ناکافی به مدیریت انواع مختلف ریسک نقدینگی، نقش موثری در پدید آوردن بحران مالی اخیر داشته است. این بحران در کشورهای مختلف منجر به اصلاح رویکرد مدیریت ریسک نقدینگی بر پایه اصلاح رهنمودها و اصول مدیریت ریسک نقدینگی مبتنی بر رهنمودهای جدید بین‌المللی طراحی شده در مدیریت این ریسک شده است. در ایران نیز براساس تحولات حاصله در سیستم مالی و در راستای تحولات بین‌المللی، شکاف بین ماهیت ریسک نقدینگی و رویکرد مدیریت ریسک نقدینگی طراحی شده در رهنمود مدیریت ریسک نقدینگی در حال پررنگ شدن است. با این وجود تاکنون جهت اصلاح این رهنمود گامی از طرف بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران برداشته نشده است، در حالی که ضروری است براساس تجربه بین‌المللی، رهنمود جدیدی با توجه به ابعاد نادیده انگاشته شده در مدیریت ریسک نقدینگی، توسط بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران طراحی شود.

کلمات کلیدی: مدیریت ریسک نقدینگی، رهنمود، بحران مالی، سیستم مالی.

طبقه‌بندی JEL: G01-G18-G28-G32.

۱ - استادیار گروه بانکداری، پژوهشکده پولی و بانکی.
پست الکترونیک: rkshosnoud@yahoo.com

۱. مقدمه

پس از شکل‌گیری بحران مالی اخیر، تحول چشمگیری در عرصه مدیریت ریسک نقدینگی پدید آمد. در حقیقت قبل از بحران، شکافی بین مدیریت ریسک نقدینگی و ماهیت این ریسک به‌وجود آمده بود؛ به نحوی که این شکاف به مقدار زیادی بر عمق بحران مالی افزود. از این رو در سال‌های اخیر، مقررات‌گذاران بین‌المللی و به‌دنبال آنها مقررات‌گذاران داخلی کشورها گام‌های موثری در زمینه طراحی و معرفی اصول و رهنمودهای جدیدی در مدیریت ریسک نقدینگی برداشتند. با این وجود در ایران تجربه مقررات‌گذاری در این عرصه از قدمت چندانی برخوردار نمی‌باشد و صرفاً در تیر ماه ۱۳۸۶ رهنمودی در مدیریت ریسک نقدینگی توسط اداره مطالعات و مقررات بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران جهت اجرا به بانک‌ها و موسسات مالی ابلاغ شده است.

از آنجا که این رهنمود دقیقاً در زمان اوج گرفتن بحران مالی اخیر ابلاغ شده است، بنابراین همانند رهنمودهای تنظیم‌شده قبل از شکل‌گیری بحران، این رهنمود نیز بدون توجه به شکاف‌های موجود بین مدیریت ریسک نقدینگی و ماهیت آن تنظیم شده است. هرچند در ایران برخلاف دیگر کشورهای توسعه‌یافته، به دلیل عدم توسعه‌یافتگی سیستم مالی، اکثر این شکاف‌ها در حال حاضر و به‌ویژه پس از تنظیم این سند در حال شکل‌گیری می‌باشند؛ اما ضروری است با توجه به تجربه بین‌المللی، اقدامات لازم در خصوص طراحی رهنمود جدیدی در مدیریت ریسک نقدینگی اتخاذ شود تا از وقوع اثرات مخرب منتج از این ریسک و سرایت آن به سیستم مالی جلوگیری شود؛ اثراتی که براساس تجربه بحران مالی اخیر از احتمال وقوع اندک اما اثر مخرب شدید برخوردارند.

در ادامه ابتدا شکاف موجود در عرصه بین‌المللی بین مدیریت ریسک نقدینگی و ماهیت این ریسک توضیح داده می‌شود و سپس ضرورت معرفی رهنمود جدیدی در سیستم بانکی ایران در مقایسه با تجربه بین‌المللی عنوان می‌شود. درحقیقت تحولات پدید آمده در سال‌های اخیر در سیستم مالی ایران نیز همانند تجربه جهانی، تأییدکننده ضرورت طراحی رهنمود جدیدی در مدیریت ریسک نقدینگی می‌باشد. تغییرات پدید آمده در سیستم بانکی ایران هرچند از سرعت کمتری در مقایسه با تحولات مشابه در عرصه بین‌المللی برخوردار می‌باشند، اما افق مشابهی را از آینده سیستم بانکی ایران به‌تصویر می‌کشند. از این رو ضروری است همگام با عرصه بین‌المللی در ایران نیز به ضرورت طراحی رهنمود جدیدی جهت پرکردن این شکاف‌ها توجه شود، شکاف‌هایی که بین مدیریت ریسک نقدینگی و ماهیت مدیریت این ریسک در سیستم بانکی در حال شکل‌گیری می‌باشند.

۲. پررنگ شدن شکاف موجود بین مدیریت ریسک نقدینگی و ماهیت ریسک نقدینگی

در سال‌های گذشته به واسطه ابزارهای نوین طراحی شده در بازار مالی، تغییرات شدیدی در نحوه تأمین مالی بانک‌ها در عرصه بین‌المللی پدید آمده است. در حقیقت الگوی تأمین مالی آنها از تأمین مالی خرد متکی بر سپرده‌گذاران، به سمت تأمین مالی عمده از بازار سرمایه، تغییر جهت پیدا کرده است. این مسأله به واسطه تمرکز بالا و اتکای بیش از حد سیستم بانکی به این روش تأمین مالی و فرآریت^۲ بالای وجوه در بازار سرمایه، ریسک نقدینگی شدیدی را بر سیستم بانکی تحمیل نموده است.

همچنین رشد جهانی شدن و افزایش حجم فعالیت بین‌المللی مؤسسات مالی، ریسک نقدینگی منتج از سیستم‌های پرداخت را در سیستم بانکی تشدید نموده است. شکل‌گیری گروه‌های بزرگ بانکی نیز امکان انتشار ریسک نقدینگی از انواع مختلف نهادهای مالی فعال در گروه بانکی به بانک‌ها را تشدید نموده است به نحوی که مدیریت مناسب ریسک نقدینگی درون‌گروهی به یکی از ابعاد مهم مدیریت ریسک نقدینگی در بانک‌ها تبدیل شده است.

هر چند سیستم بانکی قبل از وقوع بحران اخیر تا حدودی به خطرات احتمالی منتج از این مسائل اشراف داشت، اما به دلیل عدم لحاظ شدت واقعی این خطرات در آزمون‌های استرس و برنامه‌های تأمین مالی اقتضایی خود، از آمادگی واقعی لازم جهت مقابله با این شرایط استرس برخوردار نبود. از این رو بحران شگرفی در عرصه صنعت بانکی پدیدار شد که در نهایت جهت رفع نقطه‌ضعف‌های موجود، مقررات‌گذاران بین‌المللی ملزم گردیدند وارد عرصه شده و به تنظیم توصیه‌نامه‌ها و رهنمودهای جدیدی در عرصه مدیریت ریسک نقدینگی بپردازند. در این راستا جهت آشنایی با چگونگی شکل‌گیری شکاف بین نحوه مدیریت ریسک نقدینگی و ماهیت ریسک نقدینگی، این مسأله در پنج حوزه زیر مورد مطالعه قرار می‌گیرد: توسعه استفاده از ابزارهای مالی پیچیده، افزایش استفاده از اوراق بهادارسازی دارایی‌ها^۳، روش‌های تسویه در سیستم‌های پرداخت، توسعه جریان‌های بین‌المللی و شکل‌گیری گروه‌های مالی، و در پایان تغییر در رفتار سرمایه‌گذاری سپرده‌گذاران.^۴

2- Volatility.

3- Securitization.

۴ - هر چند اوراق بهادارسازی دارایی‌ها نیز به تولید ابزار مالی پیچیده می‌انجامد، اما به دلیل نقش کلیدی آن در بحران مالی اخیر و تفاوت نحوه اثربخشی آن بر ریسک نقدینگی بانک‌ها، به صورت جداگانه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۲. توسعه استفاده از ابزارهای مالی پیچیده

در سال‌های اخیر، بسیاری از بانک‌ها و مؤسسات مالی استفاده خود از ابزارهای مالی پیچیده مانند سوآپ‌های سهمی^۵ و مشتقات اهرمی را افزایش داده‌اند. هرچند این ابزارها جهت کاهش و مدیریت مناسب ریسک طراحی شده‌اند اما در طی بحران اخیر، مؤسسات مالی به دلیل اتکا زیاد به این ابزارها، با ریسک نقدینگی بالایی مواجه شدند و زیان بالایی را تقبل نمودند.

در حقیقت پیچیدگی شدید این ابزارها مشکلات زیادی را در قیمت‌گذاری و پیش‌بینی جریان وجوه آنها پدید آورده است زیرا قیمت‌گذاری آنها به مدل‌های آماری داده‌بر و تحلیل سناریو چنان وابسته است که نمی‌توان به راحتی به ارزیابی و قیمت‌گذاری خطرپذیری منتج از این ابزارها پرداخت. همچنین به دلیل حجم اندک این ابزارها و عدم معامله زیاد آنها در بازار، فرآیند قیمت‌گذاری آنها سخت‌تر نیز می‌باشد.

از این‌رو ابزارهای جدید از قدرت نقدشوندگی بالایی برخوردار نبوده و در شرایط نامناسب اقتصادی به دلیل کاهش در ارزش، الزام افزایش وثیقه‌سپاری را به دنبال خواهند داشت که در مجموع کلیه عوامل فوق، ریسک نقدینگی بانک‌های نگهدارنده این ابزارها را افزایش می‌دهد. بنابراین در محاسبه ریسک نقدینگی ابزارهای مالی پیچیده باید ریسک نقدشوندگی بازاری آنها و ارتباط این ریسک با ریسک نقدینگی به صورت مناسبی ارزیابی شود.

۲-۲. افزایش استفاده از اوراق بهادارسازی دارایی‌ها

با توسعه‌های پدید آمده در بازار تأمین‌مالی و رونق استفاده از ابزار اوراق بهادارسازی، تغییری در شیوه تأمین‌مالی بانک‌ها پدید آمده است؛ به نحوی که از تأمین‌مالی خرد (سپرده‌ای) به سمت تأمین‌مالی عمده (از طریق اوراق بهادارسازی دارایی‌ها) جهت‌گیری نموده‌اند. این گرایش در حدی بوده است که حتی با طراحی توافق‌نامه سرمایه‌بال دو و تنظیم مقرراتی جهت محدودتر نمودن سوءاستفاده از این ابزار، به دلیل اتکاء بیش از حد بانک‌ها به این شیوه تأمین‌مالی، نوع جدیدی از این ابزار تحت عنوان اوراق بهادار پوششی^۶ در عرصه تأمین‌مالی طراحی شد.

در این شیوه تأمین‌مالی، مجموعه‌ای از ریسک‌های نقدینگی موجود می‌باشند که عدم توجه به این ریسک‌ها قبل از بحران سال ۲۰۰۷، منجر به تمرکز بیش از حد بانک‌ها در این شیوه شد. سپس با نامساعدتر شدن شرایط و عدم توانایی دسترسی به وجوه مورد نیاز از طریق این بازار، به دلیل عدم توانایی فروش دارایی در شرایط نامناسب اقتصادی و

5- Equity Swaps.

6- Covered Bonds.

شکل گرفتن ریسک عدم نقدشوندگی بازاری^۷ و همچنین، عدم توجه بانک‌ها به ارتباط و همبستگی بالای موجود بین ریسک نقدشوندگی بازاری و ریسک نقدینگی تأمین وجوه^۸، بانک‌ها با ریسک شدید نقدینگی تأمین وجوه مواجه شدند. البته این مسأله صرفاً به دلیل اتکا بیش از حد بانک‌ها به این روش تأمین مالی حاصل نشد. در حقیقت در این روش، بانک‌ها جهت حمایت مؤسسات واسطه با هدف خاص^۹ که وظیفه فروش اوراق بهادار منتج از دارایی‌های بانک را بر عهده دارند و در اکثر موارد عضوی از گروه بانکی می‌باشند، عموماً شرایط ضمن عقدی را هنگام انعقاد قرارداد با آنها ملحوظ می‌نمایند که در صورت وقوع حوادث خاص، مانند کاهش در رتبه اعتباری و یا عملکرد نامناسب بانک، می‌تواند منجر به اعمال برخی اقدامات مانند افزایش الزام وثیقه‌سپاری شود که خود ریسک نقدینگی خاصی را بر بانک جهت تهیه وثیقه، تحمیل می‌نماید.

حتی در برخی موارد در قراردادهای اوراق بهادارسازی، تسهیلات نقدینگی پشتیبانی به مؤسسات واسطه با هدف خاص ارائه می‌شود به این نحو که اگر اوراق منتشرشده به پشتوانه دارایی‌های بانک توسط این مؤسسات به فروش نرفت، بانک این اوراق را از این مؤسسات می‌خرد که در این حالت ریسک نقدینگی بر این بانک‌ها تحمیل می‌شود. البته، در برخی موارد نیز با وجود عدم لحاظ این شرایط در قرارداد منعقدشده با مؤسسات واسطه با هدف خاص، صرفاً به دلیل جلوگیری از وقوع ریسک شهرت منتج از عدم فروش این نوع اوراق بهادار، خود بانک نسبت به خرید این اوراق فروش‌نرفته اقدام می‌نماید که این امر نیز ریسک نقدینگی تأمین وجوه بانک را افزایش می‌دهد. بنابراین مشاهده می‌شود که شیوه تأمین مالی وجوه مورد نیاز توسط روش اوراق بهادارسازی دارایی‌ها، متضمن انواع مختلفی از ریسک نقدینگی محتمل^{۱۰} است که با احتمال اندک ولی با زیان زیاد می‌توانند به وقوع بپیوندند. این در حالی است که در فرآیند مدیریت ریسک نقدینگی منتج از این شیوه تأمین مالی در دوره زمانی قبل از وقوع بحران سال ۲۰۰۷، به ریسک نقدینگی منتج از تعهدات محتمل^{۱۱} فوق توجهی نشده بود.

۳-۲. روش‌های تسویه در سیستم‌های پرداخت

گسترش سیستم‌های پرداخت و حرکت این سیستم‌ها به سمت روش‌های جدید تسویه معاملات و کاهش دوره زمانی تسویه، منجر به افزایش ریسک نقدینگی و پررنگ‌تر شدن آن در فرآیند مدیریت ریسک در طول روز شده است. برای مثال در سیستم‌های تسویه پرداخت وجوه، گذر از سیستم‌های تسویه خالص^{۱۲} به سمت سیستم‌های تسویه

7- Market Illiquidity Risk.

8- Funding Liquidity Risk.

9- Special Purpose Vehicles (SPVs).

10 - Contingent Liquidity Risk.

11- Contingent Obligations.

12- Net Settlement Systems (NSSs).

ناخالص آنی^{۱۳} منجر به افزایش ضرورت توجه به ریسک نقدینگی تأمین وجوه شده است. در سیستم‌های تسویه اوراق بهادار نیز اتکا به روش‌های تحویل در مقابل پرداخت^{۱۴} منجر به پررنگ شدن نقش ریسک نقدینگی شده است، زیرا برای تسویه معاملات اوراق بهادار، اعضا می‌باید از مانده‌های پولی مکفی در طول روز کاری برخوردار باشند. البته در هر یک از این سیستم‌های تسویه، عموماً امکان دسترسی به خطوط اعتباری خارجی جهت پوشش ریسک نقدینگی در تسویه معاملات در نظر گرفته شده است که در اکثر موارد، این خطوط اعتباری به پشتوانه وثیقه اعطا می‌شوند. از این رو ارتباط بین ریسک نقدشوندگی و ریسک نقدینگی، در نهایت، در هم تنیده‌تر شده است زیرا در صورت عدم دسترسی به وثایق واجد شرایط که عموماً اوراق بهادار با درجه نقدشوندگی بالا را در برمی‌گیرند، بانک به منابع نقدینگی لازم دسترسی پیدا نخواهد کرد. این مسئله در شرایط نامناسب اقتصادی که درجه نقدشوندگی اوراق بهادار به شدت کاهش پیدا خواهد کرد، به مقدار زیادی بر ریسک نقدینگی بانک اثرگذار خواهد بود. شایان ذکر است این مسأله در تأمین مالی از طریق بازارهای بین بانکی از طریق توافق نامه‌های خرید مجدد^{۱۵} نیز صادق می‌باشد. در حقیقت استفاده از توافق نامه‌های خرید مجدد در بازار بین بانکی در شرایط نامناسب اقتصادی و با کاهش درجه نقدشوندگی اوراق بهادار، محدودتر خواهد شد؛ که این مسأله بر شدت ریسک نقدینگی بانک خواهد افزود. این فرآیند در سال‌های اخیر که تأمین مالی نیازهای نقدینگی در طول روز بانک، عموماً از طریق توافق نامه‌های خرید مجدد تأمین مالی شده است، پررنگ‌تر گردیده است.

۴-۲. توسعه جریان‌های بین‌المللی و شکل‌گیری گروه‌های مالی

گسترش سیستم‌های پرداخت، ادغام فزاینده در صنعت مالی و شکل‌گیری گروه‌های مالی بزرگ فعال در عرصه جهانی و از این رو گسترش حوزه فعالیت‌های ارزی مؤسسات مالی، منجر به گسترش حجم و سرعت جریان‌های بین‌المللی شده است. از این رو با گسترش در هم تنیدگی این جریان‌ها، اخلاص‌های نقدینگی می‌توانند به سرعت از یک نوع نهاد مالی به نهاد مالی دیگر و به‌ویژه در حوزه فرامرزی گسترش یابند و به این دلیل، مدیریت ریسک نقدینگی از اهمیت خاصی در گروه‌های بانکی و به‌ویژه در حوزه بین‌المللی برخوردار شده است. این در حالی است که مقررات نظارتی در این زمینه چندان مؤثر عمل نکرده است. برای مثال همکاری لازم بین‌المللی بین ناظران کشورهای مبداء و مقصد در زمینه نحوه نظارت بر مدیریت ریسک نقدینگی و یا نحوه مدیریت فرامرزی نقدینگی اتخاذ نشده، و به ضرورت مدیریت مناسب ریسک نقدینگی درون‌گروهی در گروه‌های مالی اشاره نشده است.

13- Real Time Gross Settlement Systems (RTGSs).

14- Delivery versus Payment (DVP).

15- Repurchase Agreements (Repos).

۵-۲. تغییر در رفتار سرمایه‌گذاری سپرده‌گذاران

تغییرات پدید آمده در بازارهای مالی، منجر به شکل‌گیری تحولاتی در رفتار سپرده‌گذاری مشتریان بانک شده است. در حقیقت در پرتفوی خانوارها، گذر بلندمدتی از سپرده بانکی به سمت صندوق‌های سرمایه‌گذاری و بیمه مشاهده می‌شود.^{۱۶} از این‌رو از سهم منابع سپرده خرد بانکی که به‌عنوان یکی از باثبات‌ترین منابع تأمین‌مالی بانکی یاد می‌شد، تا حدود زیادی کاسته شده است.

البته در ارتباط با این منابع خرد نیز مشاهده می‌شود که در دنیای بانکداری فعلی که بر گستره بانکداری اینترنتی افزوده شده است و انتقال سپرده‌های خرد نیز بر پایه سپرده‌های کارگزاری^{۱۷} صورت می‌پذیرد، بر سرعت فرآیند سپرده‌های خرد نیز افزوده شده است و با کاهش اهمیت بانکداری رابطه‌ای^{۱۸}، دیگر بانک‌ها نمی‌توانند به ثبات این منابع اطمینان داشته باشند.

از این‌رو فروض رفتاری قبلی مبنی بر ثبات سپرده خرد در مدیریت ریسک نقدینگی باید تجدیدنظر شود و بر اساس رفتار جدید مشتریان بانک، فروض رفتاری مناسبی مورد استفاده قرار گیرد تا امکان مدیریت مناسب ریسک نقدینگی را به‌ویژه در شرایط استرس پدید آورد.

۳. ضرورت معرفی رهنمود جدیدی در سیستم بانکی ایران

تغییرات پدید آمده در بازار مالی ایران از منظر شکل‌گیری گروه‌های بانکی؛ تنوع پدید آمده در ابزارها، بازارها و نهادهای مالی به‌واسطه تصویب قانون توسعه ابزارها و نهادهای مالی در آذر ۱۳۸۸؛ و گسترش بانکداری الکترونیک و به‌دنبال آن راه‌اندازی سامانه‌های جدید پرداخت و انتقال وجوه در کشور، از جمله مصادیق ضرورت معرفی رهنمود جدیدی در مدیریت و نظارت بر ریسک نقدینگی می‌باشند. از آنجا که در رهنمود قبلی مدیریت ریسک نقدینگی به اثر این موارد بر مدیریت ریسک نقدینگی توجه نشده بود، در این قسمت با توصیف هر یک از موارد فوق بر ضرورت تدوین رهنمود جدیدی در مدیریت و نظارت بر ریسک نقدینگی در راستای پوشش نیاز نظام بانکی و به‌ویژه نظام مالی در مدیریت مناسب ریسک نقدینگی همگام با رویکرد جدید بین‌المللی در عرصه مدیریت این ریسک اشاره می‌شود.

16- Committee of European Banking Supervisors (2008).

۱۷- سپرده‌های کارگزاری (Brokered Deposits) سپرده‌های خردی هستند که به کارگزاران محول می‌شوند. آنها با ادغام این سپرده‌ها و جستجوی بالاترین نرخ، سپرده‌ها را در قالب بسته‌هایی با ارزش‌های اسمی گوناگون و برای دوره‌های زمانی مختلف، به متقاضیان که عموماً بانک‌ها هستند، می‌فروشند. چون نرخ سود این نوع سپرده‌ها عموماً از نرخ سود سپرده‌های خرد بانکی بالاتر است و نسبت به نرخ بهره حساسیت بالاتری دارند، در مقایسه با سپرده‌های خردی که مستقیماً توسط سپرده‌گذار در بانک سرمایه‌گذاری می‌شوند، به‌عنوان منبع مالی فرآرتری شناخته می‌شوند.

18- Relationship Banking.

در حقیقت تغییرات فوق در مجموع منجر به شکل‌گیری ریسک نقدینگی درون‌گروهی، ریسک نقدینگی محتمل، ریسک نقدینگی در طول روز و افزایش همبستگی بین ریسک نقدینگی و ریسک نقدشوندگی بازاری می‌شود که هیچ‌یک از این انواع ریسک نقدینگی و ضرورت مدیریت آنها در رهنمود فعلی مدیریت ریسک نقدینگی مورد توجه قرار نگرفته‌اند. علاوه‌براین گستردگی حاصله در نوع ریسک نقدینگی، بر ضرورت و اهمیت مدیریت وثیقه (به‌ویژه در مدیریت ریسک نقدشوندگی بازاری) می‌افزاید. با این وجود در رهنمود فعلی مدیریت ریسک نقدینگی به این ابعاد اشاره‌ای نشده است.

۳-۱. شکل‌گیری گروه‌های بانکی

در سال‌های اخیر، حرکتی در بین بانک‌های خصوصی مشاهده می‌شود؛ به این نحو که در حال تبدیل‌شدن به گروه‌های مالی بزرگی هستند؛ گروه‌هایی که در دهه قبل، پیش از فعالیت شدید بانک‌های خصوصی در ایران، در عرصه نظام بانکی مشاهده نمی‌شدند. این مسئله نه تنها براساس روند مورد انتظار در بین بانک‌های خصوصی قدیمی از جمله بانک‌های اقتصاد نوین، پارسیان و به‌ویژه پاسارگاد به‌ترتیب با ۱۱، ۱۲ و ۲۳ شرکت وابسته مشاهده می‌شود، بلکه در بین برخی بانک‌های دولتی تازه خصوصی‌شده (بانک‌های صادرات و ملت، به‌ترتیب با ۹ و ۱۲ شرکت وابسته) و برخی بانک‌های خصوصی تازه تاسیس (بانک شهر و بانک دی، به‌ترتیب با ۱۲ و ۷ شرکت وابسته) نیز این روند دنبال شده است.

از آنجا که بانک‌های دولتی، به غیر از بانک‌های سپه و بانک ملی، عموماً بانک‌های تخصصی فعال در کشور می‌باشند؛ تمایل کمتری به حضور در عرصه‌های مختلف بازار مالی داشته و اکثر آنها شرکت وابسته‌ای نداشته و به‌صورت گروه مالی فعالیت نمی‌کنند. در بین بانک‌های دولتی نیز صرفاً بانک‌های مسکن، بانک توسعه صادرات و بانک کشاورزی به‌ترتیب از ۵، ۵ و ۶ شرکت وابسته برخوردار می‌باشند. نیمی از این شرکت‌ها نیز در عرصه‌های سنتی بازار مالی فعال بوده و شامل شرکت‌های سرمایه‌گذاری، کارگزاری، بیمه و صرافی می‌باشند. این در حالی است که بانک‌های خصوصی، اغلب دامنه گسترده‌تری از بازار مالی را مورد توجه قرار داده‌اند و علاوه بر شرکت‌های ساختمان‌سازی، به تاسیس شرکت‌هایی در زمینه تجارت الکترونیک، کارت اعتباری، نرم افزار و توسعه شبکه پرداخت، لیزینگ، تامین سرمایه و حتی صندوق‌های مختلف سرمایه‌گذاری با درآمد ثابت و متغیر پرداخته‌اند.

پژوهشکده پولی و بانکی
بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

جدول ۳-۱. شرکت‌های وابسته به بانک‌های خصوصی

بانک	شرکت سرمایه‌گذاری	شرکت کارگزاری	صرافی	لیزینگ	شرکت مشاوره	شرکت بیمه	شرکت کارت اعتباری	صندوق سرمایه‌گذاری	شرکت تجارت الکترونیک	شرکت ساختمانی	شرکت تامین سرمایه	شرکت نرم افزاری	سایر	مجموع
بانک اقتصاد نوین	۱	۱	۱	۱	۲	۱	۱				۱	۱	۱	۱۱
بانک پارسیان	۱	۱	۱	۱	۲	۲			۱	۲			۱	۱۲
بانک پاسارگاد	۸	۱	۱	۲	۱	۱	۱	۱	۱	۴		۱	۲	۲۳
بانک کارآفرین	۱	۱	۱	۱		۲				۱				۷
بانک سامان	۱	۱	۱			۱	۲						۱	۷
بانک سینا										۱			۱	۲
بانک سرمایه			۱						۱	۱				۳
بانک شهر	۱	۱	۱	۱		۱		۱		۳	۱		۲	۱۲
بانک دی		۱	۱	۱		۲		۳	۱					۸
بانک صادرات	۱	۳					۲		۲					۸
بانک ملت	۱	۱	۱	۱						۳			۵	۱۲
بانک تجارت		۱	۱											۲
بانک رفاه		۱												۱
بانک حکمت ایرانیان														۰
بانک گردشگری						۱							۲	۳
بانک ایران زمین														۰
بانک قوامین														۰
بانک تات		۱			۱				۱					۳
بانک قرض‌الحسنه رسالت														۰
بانک انصار														۰

* صندوق بیمه محصولات کشاورزی در گروه شرکت‌های بیمه طبقه‌بندی شده است

ماخذ: (اطلاعات مندرج در سایت بانک‌های ذی‌ربط

جدول ۳-۲. شرکت‌های وابسته به بانک‌های دولتی

بانک	شرکت سرمایه‌گذاری	شرکت کارگزاری	صرافی	شرکت بیمه	سایر	مجموع
بانک توسعه تعاون						۰
پست بانک						۰
بانک مسکن	۱		۱		۳	۵
بانک کشاورزی		۱	۱	۰۱	۳	۶
بانک صنعت و معدن						۰
بانک توسعه صادرات		۱	۱	۱	۲	۵
بانک سپه						۰
بانک ملی						۰
بانک قرض‌الحسنه مهر ایران						۰

ماخذ: (اطلاعات مندرج در سایت بانک‌های ذی‌ربط)

براساس تعداد شرکت‌های وابسته به بانک‌های فعال در ایران مشاهده می‌شود شرکت‌های سرمایه‌گذاری و کارگزاری به‌ترتیب با ۱۷ و ۱۶ مورد، از حداکثر تعداد شرکت‌های وابسته به شبکه بانکی برخوردار می‌باشند. سپس شرکت‌های ساختمان‌سازی، بیمه و در نهایت شرکت‌های لیزینگ در بین انواع مختلف شرکت‌های وابسته به بانک‌های کشور، به‌ترتیب با تعداد ۱۵، ۱۴، ۱۲ و ۸ مورد، حداکثر تعداد را به خود اختصاص می‌دهند. از این رو تمرکز این شرکت‌ها در بازار سرمایه، ساختمان‌سازی و بیمه به‌شدت بالا است.

این مسئله در سال‌های آتی با گسترش ابزارها و بازارهای مالی تشدید خواهد شد و با حضور پررنگ‌تر بانک‌ها در بازار سرمایه، منجر به ارتباط بیشتر بین ریسک‌های موجود در این موسسات با ریسک‌های موجود در نظام بانکی خواهد شد.

به‌عنوان مثال در انتشار اوراق رهنی و امکان اوراق بهادارسازی دارایی‌ها، بانک‌ها ملزم به تاسیس شرکت‌های واسطه با هدف خاص خواهند شد که به‌واسطه روابط قراردادی و غیرقراردادی در اثر عدم نقدشوندگی این اوراق، بانک‌ها را در معرض خطرپذیری ریسک نقدینگی احتمالی قرار خواهند داد. همچنین در عرضه دیگر اوراق بهادار جدید و ابزارهای پولی نوین در بازار سرمایه، بانک‌ها ملزم به همکاری نزدیک‌تر با شرکت‌های تامین سرمایه می‌شوند و سبدهای این اوراق، ارتباط بین ریسک عدم نقدشوندگی آنها و ریسک نقدینگی بانک‌ها را گسترش خواهد داد. از آنجا که هر یک از

انواع اوراق بهادار و ابزارهای جدید منتشر شده توسط بانک‌ها می‌تواند در سبد صندوق‌های سرمایه‌گذاری وابسته به بانک ناشر و دیگر بانک‌ها نیز قرار گیرد، از این رو می‌تواند ریسک عدم نقدشوندگی این اوراق را نه تنها براساس روابط قراردادی و غیرقراردادی به ریسک نقدینگی بانک ناشر تبدیل نماید، بلکه می‌تواند منجر به ریسک نقدینگی در سیستم بانکی شود و در نهایت به دلیل ارتباط بالا و شدید شکل گرفته بین بازار پول و سرمایه، کل سیستم مالی با ریسک نقدینگی مواجه خواهد شد.

از این رو مهمترین ریسکی که در اثر گسترش تعداد موسسات وابسته به بانک‌ها شکل می‌گیرد، ریسک نقدینگی درون‌گروهی است که عموماً در قالب ریسک نقدینگی منتج از روابط قراردادی و غیر قراردادی (ناشی از ریسک شهرتی) و در اثر عدم نقدشوندگی دارایی‌های موسسات وابسته به بانک به وجود می‌آید.

بنابراین بانک‌ها باید استراتژی مناسبی را از قبل برای آن طراحی نموده باشند. به‌عنوان مثال، میزان اتکا به خطوط اعتباری درون‌گروهی که نقش موثری در سرایت ریسک نقدینگی از موسسات وابسته به بانک ایفاء می‌کند باید به نحو مناسبی به تصویر کشیده شود. بنابراین در رهنمود مدیریت ریسک نقدینگی باید به ضرورت مدیریت مناسب ریسک نقدینگی درون‌گروهی اشاره شده باشد.

۲-۳. طراحی ابزارهای جدید مالی

پس از تصویب قانون توسعه ابزارها و نهادهای مالی جدید در آذر ۱۳۸۸، طراحی ابزارهای جدید مالی در دستور کار سازمان بورس و اوراق بهادار قرار گرفت و به‌منظور بررسی و تأیید عدم تضاد این ابزارها با اصول شریعت، کمیته فقهی سازمان بورس و اوراق بهادار تاسیس شد که تاکنون از بین ۱۳ ابزار جدید مالی مورد بررسی، ۱۲ ابزار مورد تأیید این کمیته قرار گرفته و صرفاً یک ابزار (اوراق فروش استقراضی سهام) رد شده است.

ابزارهای مورد تأیید این کمیته عبارتند از: اوراق صکوک اجاره، مباحه، استصناع، مضاربه، قرض‌الحسنه، منفعت، اوراق رهنی، سلف، اختیار فروش تبعی، صندوق‌های زمین و ساختمان، صندوق‌های سرمایه‌گذاری طلا و ارز و وقف سهام. هر چند ابزارهای فوق مورد تأیید این کمیته قرار گرفته‌اند، با این وجود دستورالعمل انتشار تمامی این اوراق و یا تاسیس این صندوق‌ها هنوز تنظیم نشده و یا به تأیید مقام ذی‌ربط نرسیده است.

البته علاوه بر این ابزارها، امکان استفاده از ابزار مشتقه قراردادهای آتی در بورس کالا (حتی قبل از تصویب قانون توسعه ابزارها و نهادهای مالی جدید) در اسفند ۱۳۸۶ و براساس دستورالعمل اجرایی تصویب‌شده توسط هیات‌مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار در نظر گرفته شده بود. امکان استفاده از این ابزار در بازار سهام نیز براساس دستورالعمل صادره در تیر ۱۳۸۹ فراهم شد.

جدول ۳-۳. ابزارهای جدید بازار مالی

ابزار	تاریخ تصویب دستورالعمل انتشار / تاسیس	مقام تصویب کننده
قراردادهای آتی ^۱	۱۳۸۶ / ۱۲	هیئت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار
اوراق رهنی ^۲	۱۳۸۷ / ۶	مدیریت کل نظارت بر بانکها و موسسات اعتباری بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران
صندوقهای زمین و ساختمان ^۳	۱۳۸۸ / ۱	هیئت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار
اوراق اجاره ^۴	۱۳۸۹ / ۵	شورای عالی بورس و اوراق بهادار
اوراق مرابحه	۱۳۹۰ / ۹	هیئت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار
اوراق سلف نفتی	۱۳۹۰ / ۹	هیئت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار
اوراق قرض الحسنه	۱۳۹۰ / ۱۰	هیئت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار
اوراق استصناع ^۵	۱۳۹۱ / ۳	هیئت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار
اوراق اختیار فروش تبعی ^۶	۱۳۹۱ / ۵	هیئت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار

- ۱- دستورالعمل اجرایی معاملات قراردادهای آتی در شرکت بورس کالای ایران، قبل از تصویب قانون توسعه ابزارها و نهادهای مالی جدید به تصویب رسید. دستورالعمل معاملات قراردادهای آتی سهام در بورس اوراق بهادار نیز در تیر ۱۳۸۹ توسط هیئت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار به تصویب رسید.
- ۲- مقررات احتیاطی تبدیل مطالبات رهنی موسسات اعتباری به اوراق بهادار، فرایند انتشار این اوراق را تحت پوشش قرار می دهد.
- ۳- دستورالعمل تاسیس این صندوقها در ۱۳۹۰/۲/۱۸ اصلاح شد. البته ضوابط تاسیس صندوقهای زمین و ساختمان در مرداد ۱۳۸۷ توسط شورای عالی بورس تصویب شده بود، قبل از تصویب قانون توسعه ابزارها و نهادهای مالی جدید در آذر ۱۳۸۸.
- ۴- شورای پول و اعتبار بانک مرکزی در ۱۳۹۰ / ۱۲ / ۱۶ در راستای امکان انتشار اوراق صکوک اجاره توسط بانکها، دستورالعمل انتشار صکوک اجاره (ریالی و ارزی) را تصویب نمود.
- ۵- بانک مرکزی در ۱۳۹۱ / ۴ / ۲۰ در راستای پیاده سازی دستورالعمل فوق در بانکها، دستورالعمل اجرایی انتشار اوراق صکوک استصناع ارزی و ریالی را تصویب نمود.
- ۶- دستورالعمل معاملات قرارداد اختیار معامله سهام در بورس اوراق بهادار، در اسفند ۱۳۹۰ توسط هیئت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار به تصویب رسید.
مآخذ (www.cbi.ir , www.seo.ir)

از این رو در سالهای اخیر ابزارهای جدیدی در بازار مالی معرفی شده اند که بانکها به واسطه ضرورت انتشار آنها جهت تامین مالی و مدیریت ریسک نقدینگی خود از طریق گسترش حوزه تامین مالی از بازار پول به بازار سرمایه، الزام پوشش ریسک خود (ابزارهای مشتقه) و یا ضرورت خریداری آنها جهت برخورداری از داراییهایی با درجه نقدشوندگی بالا برای مدیریت ریسک نقدینگی در طول روز (به خصوص به منظور دسترسی به بازار بین بانکی از طریق سامانه تابا و به ویژه دسترسی به منابع تامین مالی بانک مرکزی به عنوان آخرین مرجع وام دهنده)، در آینده نزدیک بخش وسیعی از

پرتفوی خود را به این اوراق اختصاص خواهند داد و از این رو مدیریت ریسک نقدشوندگی این اوراق از نقش مهمی در فرایند مدیریت ریسک نقدینگی بانکها برخوردار خواهد شد.

از جمله این اوراق می‌توان به اوراق رهنی، اوراق اجاره و اوراق استصناع اشاره نمود که به واسطه نوع فعالیت بانکهای ایران، بیشتر منتشر خواهند شد و از این رو حجم وسیع‌تری از پرتفوی بانکها را به خود اختصاص خواهند داد. البته ریسک عدم نقدشوندگی ابزارهای مشتقه نیز در صورت طراحی ابزارهای مشتقه پیچیده با عدم‌قابلیت پیش‌بینی آسان قیمت و یا جریان وجوه، بر ریسک نقدینگی بانکها خواهد افزود.

همچنین از آنجا که بسیاری از شرکت‌های وابسته به بانکها از جمله صندوق‌های سرمایه‌گذاری مشترک با درآمد ثابت و متغیر، صندوق‌های بازنشستگی، شرکت‌های تامین سرمایه، شرکت‌های واسطه با هدف خاص و شرکت‌های سرمایه‌گذاری بانکها در معامله این ابزارهای جدید تامین مالی مشارکت نموده و با عدم نقدشوندگی این ابزارها، این شرکت‌ها با ریسک نقدینگی مواجه خواهند شد و به تبع این ریسک را می‌توانند به بانک فعال در گروه خود منتقل نمایند؛ از این رو به صورت غیرمستقیم فعالیت شرکت‌های وابسته بانکها در حوزه ابزارهای جدید تامین مالی نیز می‌تواند بر ریسک نقدینگی بانک بیفزاید.

بنابراین توجه به ارتباط موجود بین ریسک نقدینگی و ریسک نقدشوندگی منتج از ابزارهای جدید مالی و مدیریت خطرپذیری منتج از این ریسک در گروه‌های بانکی باید در رهنمود مدیریت ریسک نقدینگی و اصول طراحی شده در نظارت بر این ریسک مورد توجه قرار گیرد.

۳-۳. راه‌اندازی بازارهای بورس جدید

در کنار گسترش نهادهای فعال در بازار مالی، به‌ویژه نهادهای فعال در بازار سرمایه که به صورت شرکت‌های وابسته به بانکها فعالیت می‌کنند و ابزارهای جدید مالی معرفی شده در بازار مالی، گسترش بازار سرمایه براساس انواع مختلف بازارهای بورس معرفی شده می‌تواند نقش موثری در ارتباط و همبستگی بین ریسک نقدینگی بازار سرمایه و پول ایفاء نماید. از جمله این بازارها می‌توان به بازارهای فرابورس و بورس کالا اشاره نمود. شرکت فرابورس ایران به‌عنوان اولین شرکت فعال در بازار فرابورس، در آذر ۱۳۸۷ مجوز فعالیت خود را از سازمان بورس و اوراق بهادار اخذ نمود. بورس کالا نیز با ادغام بورس فلزات و بورس کالای کشاورزی با مصوبه شورای عالی بورس، از مهر ۱۳۸۶ فعالیت خود را آغاز نمود. سرایت ریسک نقدینگی در این بازارها به بازار پول از طریق ابزارهای قابل معامله در این بازارها شکل می‌گیرد که شامل ابزارهای جدید معرفی شده در بازار سرمایه مشتمل بر انواع مختلف ابزار مشتقه می‌باشد که در پرتفوی بانکها و شرکت‌های وابسته به بانکها وارد می‌شوند. ابزارهای جدید به دلیل ریسک نقدینگی قراردادی و غیرقراردادی محتمل خود منجر به شکل‌گیری ریسک نقدینگی در بانکها و شرکت‌های وابسته به بانک می‌شوند. همچنین جهت‌گیری بازار ابزار مشتقه در آینده به سمت معرفی ابزارهای مشتقه پیچیده‌تر، ابزارهایی که قیمت‌گذاری و پیش‌بینی جریان وجوه

منتج از آنها مبتنی بر مدل‌های پیچیده آماری خواهد بود، از قدرت نقدشوندگی این ابزارها خواهد کاست و ریسک نقدینگی منتج از استفاده از ابزار مشتقه نیز به مقدار زیادی افزایش خواهد یافت. همچنین ارتباط بین ریسک نقدینگی شرکت‌های وابسته به بانک‌ها و ریسک نقدینگی بانک‌ها، بر شدت همبستگی این ریسک بین بانک‌ها افزوده و بر ضرورت مدیریت ریسک نقدینگی بانک‌ها با توجه به اثر سرریز ریسک نقدینگی تاکید می‌نماید.

از این رو ضروری است در رهنمود مدیریت ریسک نقدینگی توجه بیشتری به ریسک نقدینگی منتج از ریسک عدم نقدشوندگی ابزارهای جدید قابل معامله در بازارهای جدید شکل گرفته در بازار سرمایه و اثر سرایت ناشی از این ریسک در گروه بانکی صورت پذیرد.

۳-۴. گسترش بانکداری الکترونیک و سامانه‌های پرداخت

گسترش بانکداری الکترونیک در دهه اخیر و ضرورت توسعه بانکداری الکترونیک در بانک‌ها در رقابت روزافزون جهت حفظ سهم بازاری پس از ورود بانک‌های خصوصی و گسترش تعداد این بانک‌ها در عرصه نظام بانکی، بر ضرورت مدیریت هر چه بهتر ریسک نقدینگی در بانک‌ها و موسسات مالی و اعتباری افزوده است.

بانکداری الکترونیک و گسترش ابعاد آن از پایانه‌های فروش و خودپردازها به تلفن بانک، همراه بانک و اینترنت بانک، به مقدار زیادی ماندگاری سپرده‌ها و به‌ویژه سپرده‌های خرد در نظام بانکی را کاهش داده و منجر به کاهش توانایی اتکا زیاد بانک‌ها به این نوع سپرده‌ها در مدیریت ریسک نقدینگی در طول روز شده است. از این رو افزایش سرعت انتقال وجوه در نظام بانکی بر ضرورت مدیریت مناسب‌تر ریسک نقدینگی در طول روز افزوده است.

در طرف مقابل، گسترش بانکداری الکترونیک بدون توسعه سامانه‌های پرداخت میسر نبوده و از این رو در سال‌های اخیر سامانه‌های مختلفی جهت انتقال وجوه بین‌بانکی در نظام پرداخت طراحی شده‌اند. این سامانه‌ها در قالب سه سامانه شتاب، ساتنا و پایا طبقه‌بندی می‌شوند که به ترتیب در سال‌های ۱۳۸۱، ۱۳۸۵ و ۱۳۸۸ به بهره‌برداری رسیدند. براساس خصوصیات این سامانه‌ها که در جدول (۳-۴) درج شده‌اند، مشاهده می‌شود که در سامانه شتاب که برای تسویه پرداخت‌های خرد اشخاص به یکدیگر طراحی شده است، بر مبنای دستورهای پرداخت انفرادی، دستور ارسال شده به صورت فوری انجام و تسویه خالص مانده در پایان روز انجام می‌شود. از آنجا که در این سامانه، تسویه در پایان روز و به صورت خالص مانده انجام می‌شود، ریسک نقدینگی کمتری در مقایسه با سامانه‌های پایا و ساتنا بر بانک‌ها وارد می‌شود.

در طرف مقابل در سامانه پایاپای الکترونیکی که تحت عنوان سامانه پایا مطرح می‌شود، این مسئله صادق نبوده و بانک‌ها باید برای تسویه پرداخت‌های شرکتی و انبوه بین‌بانکی در این سامانه، به مقوله ریسک نقدینگی توجه بیشتری نمایند. تسویه این پرداخت‌ها به صورت دوره‌ای انجام شده و در پایان هر دوره که در این سامانه دو ساعت در نظر گرفته شده است، خالص مانده محاسبه شده و تسویه آن باید از طریق سامانه تسویه ناخالص آنی که ساتنا نامیده می‌شود،

انجام شود. هر چند محاسبه خالص تراکنش‌ها و در نظر گرفتن دوره دو ساعته برای انجام و تسویه آنها، تا حدودی ریسک نقدینگی بانک را کاهش می‌دهد؛ اما در نهایت چون تسویه نهایی باید در دو ساعت بعد به صورت آنی و ناخالص در سامانه ساتنا انجام شود، بر ضرورت مدیریت ریسک نقدینگی در طول روز در این سامانه می‌افزاید. در حقیقت، تمامی پرداخت‌های کلان بین‌بانکی در نهایت باید به صورت آنی و براساس روش تسویه ناخالص آنی در سامانه ساتنا تسویه شوند که به این ترتیب ریسک نقدینگی زیادی برای تسویه تراکنش‌ها در سیستم پرداخت به بانک‌ها منتقل می‌شود.

جدول ۳-۴. مقایسه سامانه‌های انتقال وجه بین‌بانکی در نظام پرداخت

سامانه پایاپای الکترونیکی (پایا)	سامانه تسویه ناخالص آنی (ساتنا)	شبکه تبادل اطلاعات بانکی (شتاب)	
پرداخت‌های انبوه بین‌بانکی	پرداخت‌های کلان و تسویه بین‌بانکی	پرداخت‌های خرد اشخاص به یکدیگر	نوع پرداخت
دوره‌ای	فوری	فوری	زمان انجام
تسویه خالص مانده دوره‌ای	تسویه ناخالص آنی	تسویه خالص مانده در پایان روز	روش تسویه
بیش از صفر ریال و کمتر از هزار میلیارد ریال	حداقل ۱۵۰ میلیون ریال	حداکثر ۱۵۰ میلیون ریال	مبلغ تراکنش
ارسال دستور پرداخت‌ها به صورت فایل	ارسال دستور پرداخت‌ها به صورت انفرادی	ارسال دستور پرداخت‌ها به صورت انفرادی	نحوه پذیرش پیام
حواله - برات (واریز و برداشت مستقیم)	حواله - تسویه	برداشت - حواله	پشتیبانی
حساب شبا	حساب شبا	کارت	مبنای فعالیت

ماخذ: (احسان باقری ۱۳۹۱)

برای تامین نقدینگی مورد نیاز در این سامانه، در سال ۱۳۹۰ بازار بین‌بانکی ریالی شروع به کار نمود تا بانک‌ها به جای اتکا صرف به منابع اضافه برداشت نزد بانک مرکزی، از طریق استقراض از یکدیگر بر مبنای نرخ تنظیم‌شده، نقدینگی مورد نیاز خود در طول روز را تامین نمایند و به این ترتیب نقش بانک مرکزی به عنوان آخرین مرجع وام‌دهنده شفاف تر شود.

البته از آنجا که در بازار بین بانکی ریالی طراحی شده، بانک‌ها نمی‌توانند به خوبی و به صورت مناسبی منابع آزاد را شناسایی نمایند و صرف امکان تامین مالی وجوه مورد نیاز در طول روز براساس نرخ کارمزد بهره‌ای، هزینه زیادی را بر بانک‌ها تحمیل می‌نماید؛ بانک مرکزی برای افزایش کارایی تامین مالی بین بانکی در مدیریت ریسک نقدینگی در طول روز بانک‌ها، سامانه تابا را در سال ۱۳۸۸ به پشتوانه موافقت‌نامه عمومی قبولی باز خرید و سیستم مزایده طراحی شده^{۱۹}، به صورت آزمایشی راه اندازی نمود.

هرچند در حال حاضر تامین مالی در بازار بین بانکی صرفاً به صورت غیر وثیقه‌ای انجام می‌شود؛ اما در صورت راه اندازی دائم سامانه تابا، تامین مالی وجوه مورد نیاز در مدیریت ریسک نقدینگی در طول روز در سیستم پرداخت، به صورت تامین مالی وثیقه‌ای و به پشتوانه دارایی‌هایی با درجه نقدشوندگی بالا و واجد شرایط وثیقه‌سپاری در این سامانه انجام خواهد شد. از این رو در صورت عدم برخورداری بانک‌ها از دارایی‌هایی با درجه نقدشوندگی بالا، بر ریسک نقدینگی بانک‌ها افزوده خواهد شد؛ زیرا نه تنها به بازار بین بانکی ریالی، بلکه به خطوط تامین مالی بانک مرکزی جهت تامین وجوه مورد نیاز در طول روز دسترسی نخواهد داشت.

البته به دلیل تمرکز سامانه تابا بر تامین مالی به پشتوانه اوراق بهادار بدون ریسک و عدم تنوع زیاد این اوراق در نظام بانکی و حجم اندک آنها، صرفاً در صورت گسترش حجم و افزایش تنوع بیشتر این اوراق، بانک‌ها می‌توانند در صورت مواجهه با مشکل نقدینگی در طول روز، به تامین مالی از طریق این سامانه امیدوار باشند. از این رو در حال حاضر بانک‌ها باید مدیریت جریان‌های نقدی ورودی و خروجی را به نحوی مدیریت نمایند تا با کمبود نقدینگی در طول روز مواجه نشوند.

با این وجود در آینده با رونق گرفتن این سامانه، به پشتوانه متنوع‌تر شدن اوراق بهادار بدون ریسک و واجد شرایط مبادله در سامانه تابا، بانک‌ها باید به منظور مدیریت ریسک نقدینگی، مدیریت ریسک نقدشوندگی را به نحو مناسبی انجام دهند و در کنار آن مدیریت ریسک تمرکز نقدینگی و مدیریت وثیقه را مورد توجه قرار دهند. با متنوع‌تر شدن اوراق بهادار قابل مبادله توسط بانک‌ها، به تدریج رویکرد بازار بین بانکی ریالی از تامین مالی غیر وثیقه‌ای میان مدت بانک‌ها به سمت تامین مالی وثیقه‌ای به پشتوانه این اوراق حرکت خواهد کرد. از این رو در آینده، مدیریت ریسک نقدشوندگی، مدیریت ریسک تمرکز نقدینگی و مدیریت وثیقه از اهمیت چشمگیری برخوردار خواهند شد و ضروری است رهنمود مدیریت ریسک نقدینگی، این مسائل را در ارائه الگویی برای مدیریت این ریسک در بانک‌ها و نظارت بر نحوه مدیریت این ریسک مورد توجه قرار داده باشد.

۱۹ - در سیستم مزایده سامانه تابا بانک‌ها می‌توانند منابع آزاد خود را با سه مشخصه مبلغ، زمان و نرخ اعلام کنند و به این ترتیب از منابع آزاد خود در طول روز درآمد کسب کنند.

۴. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

تحولات پدید آمده در عرصه سیستم بانکی ایران به واسطه شکل‌گیری گروه‌های بانکی، تنوع در ابزارها، بازارها و نهادهای مالی، گسترش بانکداری الکترونیک و راه‌اندازی سامانه‌های جدید پرداخت و انتقال وجوه، همگام با تحولات اخیر در سیستم مالی بین‌المللی، بر شکل‌گیری شکافی بین ماهیت و نحوه مدیریت ریسک نقدینگی در سیستم بانکی تاکید دارد. هرچند برخی از این شکاف‌ها در حال حاضر پررنگ نمی‌باشند، اما با توسعه سیستم مالی و به‌ویژه پس از عرضه ابزارهای مالی جدید تصویب‌شده و رونق به‌کارگیری آنها در فرایند مدیریت ریسک نقدینگی بانک‌ها، این شکاف‌ها از حالت بالقوه به بالفعل تغییر ماهیت داده و ریسک نقدینگی زیادی را بر سیستم بانکی و سپس بر سیستم مالی تحمیل خواهند نمود.

از این‌رو ضروری است اقدامات لازم جهت اصلاح نحوه مدیریت ریسک نقدینگی در بانک‌های فعال در سیستم بانکی کشور اتخاذ شود. از آنجا که رهنمودها و اصول تنظیم‌شده در مدیریت این ریسک توسط مقامات ذی‌ربط در کشورها، الگوی پیاده‌سازی مناسب مدیریت و سپس نظارت بر این ریسک را به‌تصویر می‌کشد؛ بنابراین ضروری است در گام اول همانند رویکرد اتخاذ شده در عرصه بین‌المللی، جهت پرکردن شکاف فوق، رهنمود جدیدی در این زمینه طراحی و به بانک‌ها ابلاغ شود؛ رهنمودی که مدیریت ریسک نقدینگی را در ارتباط نزدیک با ریسک نقدشوندگی دارایی‌ها و ریسک تمرکز نقدینگی مورد توجه قرار دهد. ضروری است در این رهنمود به ریسک نقدینگی محتمل منتج از ابزارهای مالی جدید، ریسک نقدینگی در طول روز منتج از فعالیت بانک در سیستم‌های پرداخت و ریسک نقدینگی درون‌گروهی که از جمله مصادیق ریسک‌های نقدینگی بوده و در رهنمود مدیریت ریسک نقدینگی تنظیم‌شده توسط بانک مرکزی مورد توجه قرار نگرفته‌اند، توجه کافی صورت پذیرد. همچنین در این رهنمود باید به ضرورت طراحی مدیریت وثیقه جهت مدیریت مناسب ریسک نقدینگی به‌واسطه دارایی‌های با درجه نقدشوندگی بالا در سیستم بانکی اشاره شود.

فهرست منابع و مآخذ

– فارسی

- ۱- اداره مطالعات و مقررات بانکی. (۱۳۸۶). رهنمود مدیریت ریسک نقدینگی. مدیریت کل نظارت بر بانکها و مؤسسات اعتباری. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
- ۲- باقری، احسان. (۱۳۹۱). وم در خدمت پرداختهای گروهی: پرداختهای شرکتی و انبوه با زیرساخت پایا. مجله بانکداری الکترونیک. شماره ۳۲. صفحات ۲۸-۲۹.

– انگلیسی

- 1- Basel Committee on Banking Supervision. 2008. Principles for Sound Liquidity Risk Management and Supervision, September.
- 2- Committee of European Banking Supervisors. 2007. First Part of CEBS's Technical Advice to the European Commission on Liquidity Risk Management: Survey of the Current Regulatory Frameworks Adopted by the EEA Regulators.
- 3- Committee of European Banking Supervisors. 2008. Second Part of CEBS's Tactical Advice to the European Commission on Liquidity Risk Management: Analysis of Specific Issues Listed by the Commission and Challenges not Currently Addressed in the EEA, September.
- 4- Institute of International Finance. 2007. Principles of Liquidity Risk Management, March.

– سایت

- 1- www.cbi.ir
- 2- www.seo.ir

۳- سایت تمامی بانکها و مؤسسات مالی و اعتباری کشور.